

РИНКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 637.1(477)"364"

DOI: 10.31617/2.2022(42)01

Олена МОШКОВСЬКА

д. е. н., професор, професор кафедри
обліку та оподаткування
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
M_Kulgeiko@ukr.net

Olena MOSHKOVSKA

Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Professor at the Department
of Accounting and Taxation
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1176-9478

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Вступ. На сьогодні молокопереробній промисловості України потрібно вирішувати надзвичайно складні завдання, основне з яких пов'язане з необхідністю забезпечення продовольчої безпеки країни в надскладних умовах воєнних дій на території держави.

Проблема. Молочна галузь України з початком війни та тимчасової окупації території зазнала суттєвих збитків, що спричинені втраченою частиною виробничих потужностей, впливом інфляційних процесів, порушенням логістичних ланцюгів.

Метою статті є визначення поточного стану та перспектив розвитку молочної промисловості України.

Методи. Для досягнення поставленої мети застосовано методи: аналізу наукових публікацій та даних статистики, аналізу ринкової ситуації й узагальнення отриманих результатів.

Результати дослідження. Окреслено проблеми вітчизняної молочної промисловості, які потребують свого розв'язання, це, зокрема, необхідність розвитку сировинної бази; впровадження нових технологій, які дадуть змогу в умовах воєнного стану не знижувати рівня

DAIRY INDUSTRY OF UKRAINE IN MARTIAL LAW

Introduction. At present, the dairy industry of Ukraine needs to solve extremely difficult tasks, the main of which is related to the need to ensure food security of the country in the extremely difficult conditions of hostilities on the territory of the state.

Problem. The dairy industry of Ukraine with the beginning of the war and the temporary occupation of the territory suffered significant losses caused by the loss of part of production capacity, the impact of inflationary processes, disruption of logistics chains.

The aim of the article is to determine the current state and prospects of development of the dairy industry of Ukraine.

Methods. To achieve this goal, the following methods were used: analysis of scientific publications and statistics, analysis of the market situation and generalization of the results.

Results. The problems of the domestic dairy industry that need to be solved are outlined, in particular, the need to develop the raw material base; introduction of new technologies that will allow in the martial law not to reduce the level

© Олена Мошковська, 2022

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

Moshkovska O. Problemy rozvytku molochnoi' galuzi Ukraïny v umovah voïennogo chasu. *Mizhnarodnyj naukovopraktychnyj zhurnal "Tovary i rynky"*. 2022. № 2 (42). S. 4-12. [https://doi.org/10.31617/2.2022\(42\)01](https://doi.org/10.31617/2.2022(42)01)

ефективності виробництва; корекція маркетингової політики; підтримка експортного потенціалу галузі та її фінансово-кредитна підтримка. Наведено рекомендації щодо вирішення цих завдань та розвитку галузі в сучасних надскладних умовах.

Висновки. Встановлено, що вітчизняна молочна галузь, навіть в умовах війни, здатна активно розвиватися, забезпечуючи продовольчу безпеку держави.

Ключові слова: молочна галузь, проблеми, розвиток, воєнні дії, втрати, перспективи, виробництво, експорт, сировина.

of production efficiency; correction of marketing policy; support of the export potential of the industry and its financial and credit support. Recommendations for solving these problems and the development of the industry in today's extremely difficult conditions are given.

Conclusions. It is established that the domestic dairy industry, even in conditions of war, is able to actively develop, ensuring food security of the state.

Keywords: dairy industry, problems, development, hostilities, losses, prospects, production, export, raw materials.

JEL Classification L51

Вступ. Молочна галузь є провідною ланкою харчової промисловості багатьох країн світу. Проблема забезпечення зростання обсягів виробництва молока набуває дедалі більшого значення, адже чисельність населення у світі зростає, відповідно, суттєвішою стає потреба в молочних продуктах. Формування й розвиток ринку молочної продукції залежать від багатьох чинників (стан виробництва, наявність якісної сировинної бази, технологічна, екологічна досконалість виробничих процесів; платоспроможність покупців, ринкова інфраструктура тощо), які на початку 2022 р. зазнали суттєвих трансформацій через початок війни в Україні, тимчасову втрату територій.

Проблема. У таких умовах молокопереробній промисловості України потрібно вирішувати надзвичайно складні завдання, основне з яких пов'язане з необхідністю забезпечення достатніх обсягів виробництва товарів переробки молока в надскладних умовах воєнних дій на території держави.

Виникає потреба визначення тих проблемних аспектів, які, з одного боку, є загрозою для розвитку молокопереробної галузі харчової промисловості України, а з іншого – створюють умови для її інтенсивного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку економіки України в умовах воєнного стану розглядали В. Борщевський, І. Куропась, О. Микита [1], В. В. Леонов, І. М. Сівоха, Н. В. Вавілова [2], О. О. Скопирський, О. Г. Вдовін [3] та інші.

Фахівці одностайні в тому, що загрози національній безпеці потребують нових підходів не тільки при розбудові Збройних сил України, а й у процесі розвинення національної економіки [2].

Також вчені зазначають, що українська економіка залишається надмірно "бюджетизованою", бюрократизованою, корумпованою, негнучкою та малоефективною [1], що зумовлює необхідність принципово нових поглядів щодо галузевого розвитку, лібералізації фінансово-економічних відносин на мезо- і мікроекономічному рівнях.

Проблеми і перспективи розвитку молокопереробної галузі України розглядали В. В. Джеджула, І. Ю. Єпіфанова, Д. О. Гладка [4], О. Міняйло, В. Міняйло, Я. Лінецька [5], С. О. Степанчук, Ю. Ю. Єфісько [6]. Попри те, що у працях цих авторів досить повно розкрито стан галузі, виділено її ключові проблеми, визначено шляхи їх розв'язання, поточна воєнно-політична та економічна ситуація в Україні внесла радикальні зміни у перспективи динаміки галузі, які поки що належним чином не осмислені наукою.

З огляду на це *метою* статті є визначення поточного стану та перспектив розвитку молокопереробної промисловості України.

Методи. Для досягнення поставленої мети застосовано методи: аналізу наукових публікацій та даних статистики, аналізу ринкової ситуації й узагальнення отриманих результатів.

Результати дослідження. Початок 2022 р. радикально змінив економічну ситуацію в Україні, воєнні дії на території держави негативно позначилися на всіх сферах суспільно-економічного життя, на її промисловому комплексі. Не є винятком і молокопереробна галузь української харчової промисловості, яка вже на початковому етапі агресії зазнала суттєвих втрат.

Ці втрати зумовлені насамперед тим, що в окупації або в зоні проведення активних бойових дій перебувають 10 українських областей, які в сукупності забезпечували 43.2 % всього виробництва. Така ситуація може призвести до того, що виробництво промислового молока у 2022 р. може знизитися на 19.5 % – з 2.75 до 2.21 млн т. Відповідно, і переробні підприємства відчуватимуть брак сировини, що спричинить зменшення обсягів виробництва в межах 22 %. При цьому інфляція, яка пов'язана з війною, збільшення цін на імпортовані складові виробництва (пакування, запасні частини), енергоресурси призводять до зростання цін на продукцію, знижуючи його ефективність та рентабельність [7].

Водночас обнадіює, що обсяги виробництва молочних продуктів в Україні у 2022 р. будуть повністю задовольняти внутрішній попит: за оцінками експертів, рівень самозабезпеченості молочного ринку до кінця 2022 р. буде вищий за 100 %. Отже, цього року в Україні не варто очікувати дефіциту товарів молокопереробного виробництва [8]. Проте їх надлишок потребує того, щоб виробники отримали можливості експортувати власну продукцію, що в умовах воєнних дій є проблематичним, оскільки традиційні логістичні коридори зазнали руйнування.

Про те, що в умовах війни молокопереробні підприємства можуть успішно функціонувати, свідчить досвід Групи компаній "Молочний Альянс", найбільшого виробника молочної продукції в Україні, який упродовж останніх місяців працює майже з повним завантаженням.

На заводах у Пирятині, Золотоноші, Яготині та Згурівці "Молочний Альянс" почав випускати скорочений асортимент продукції.

Підприємства, що виробляють продукцію торгових марок "Яготинське", "Пирятин", "Славія", переорієнтувалися на товари з тривалими строками зберігання: молоко, олію, сир [9].

Але успіхи Групи компаній "Молочний Альянс" є, скоріше, винятком із загальної тенденції розвитку галузі. Серед проблем, які нині формують зовнішнє середовище її розвитку, експерти виокремлюють:

- руйнування інфраструктури ферм та загибель тварин, що зменшує перспективи відновлення поголів'я та швидкого відновлення галузі після визволення українських територій;
- нестача кормів та вимушені зміни раціонів, оскільки частину кормів розміщено у складських приміщеннях, які опинилися на окупованих територіях;
- брак ветеринарних препаратів та засобів дезінфекції, що пов'язано з причинами, наведеними вище;
- порушення ланцюгів постачання, переробки та реалізації товарів внаслідок воєнних дій через порушення традиційних шляхів постачання та збуту, транспортування товарів від виробників до споживачів;
- управлінські та кадрові проблеми воєнного стану: після 24 лютого 2022 р. виробникам доводиться працювати відповідно до нових вимог воєнного стану, за часткової втрати людського капіталу внаслідок мобілізації;
- нестача обігових коштів, оскільки в умовах бойових дій виробники не мають можливості скористатися фінансовою підтримкою держави, банківських установ [10].

Ці питання потребують якнайшвидшого розв'язання, отже, існує потреба в розробці концептуальних положень розвитку молокопереробної галузі в умовах воєнного стану з урахуванням тих реалій, що впливають на ринок та виробництво. Серед безлічі завдань виробникам сировини та промисловцям слід сконцентруватися на тих, які є критичними для виробничих, фінансово-економічних та комерційних процесів, що визначають розвиток галузі. Передусім йдеться про розвиток сировинної бази; впровадження нових технологій, які дадуть змогу в умовах воєнного стану не знижувати рівня ефективності виробництва; корекцію маркетингової політики; підтримку експортного потенціалу галузі та її фінансово-кредитну підтримку.

Розвиток підприємств молокопереробної промисловості пов'язаний із ресурсами сільськогосподарських виробників, відповідно, в умовах втрати значної частини виробничих потужностей та сировинної бази необхідно забезпечити достатню продуктивність виробництва вихідної сировини, що є одним з основних резервів підвищення ефективності виробництва молока та багато в чому визначає ціноутворення на продукцію. Зі свого боку, вдосконалення організаційно-економічної структури молочного скотарства на рівні сільськогосподарських організацій передбачає оптимізацію поголів'я корів і приведення його чисельності у відповідність до кормових ресурсів, що визначається насам-

перед станом і можливостями кормової бази. Все це дасть змогу правильно встановити оптимальні розміри галузі молочного скотарства й обсяги валового виробництва молока.

Для забезпечення потрібних обсягів виробництва молочної продукції слід використовувати ефективні технології й обладнання, що уможливорює зменшувати виробничі витрати. Своєю чергою, розвиток технологій спрямований на формування оптимального асортименту молочних продуктів, зниження витрат на їх реалізацію за збереження або підвищення рівня виробництва. При цьому зазначені завдання необхідно розглядати з урахуванням обстановки в країні й у світовій економіці загалом.

Сучасна ситуація, що склалася в Україні та її продовольчому секторі, дає змогу сформулювати основні напрями підвищення ефективності функціонування галузі, зокрема: підвищення якості молока-сировини та товарності молока на основі розробки і впровадження високоефективних технологій переробки молока; реалізація концепції безперервності інноваційного циклу виробництва молочної продукції, впровадження на молокопереробних підприємствах таких технологій та обладнання, які були б спрямовані на комплексність переробки сировини, розв'язання питань підвищення використання вторинних сировинних ресурсів, зниження енергомісткості виробництва, підвищення якості, безпеки і конкурентоспроможності продукції.

Загалом характерними рисами сучасних технологій є прагнення збільшити ефективність виробництва шляхом розробки засобів і методів підвищення стійкості продукції, збільшення комплексності та глибини переробки сировини, а також зниження витрат на її переробку. Сьогодні передові українські підприємства вже ведуть роботи з модернізації базових технологій у сфері первинної переробки молока-сировини та виробництва молочних продуктів, розробки нових біотехнологічних і мікробіологічних процесів та обладнання для їх реалізації, а також широкого спектра супутніх процесів і їх методичного забезпечення [11].

Важливим елементом розвитку молочного комплексу варто вважати корекцію маркетингової політики у частині формування асортименту виробленої продукції. Цей напрям пов'язаний зі зміною споживчих переваг (зменшення споживання харчових продуктів не першої необхідності – високомаржинальних молочних продуктів типу молочних десертів, витриманих сирів), а також загальним падінням попиту, який скоротився через масовий виїзд українців за кордон [12].

Не менш важливим є збереження експортних позицій українських виробників з урахуванням того, що навіть в умовах воєнних дій у 2022 р. в Україні слід очікувати надлишкових обсягів молочних продуктів [12]. При цьому актуальною є й обмежувальна політика України щодо молочної продукції, що надходить з-за кордону, з урахуванням можливостей національного виробника повністю задоволь-

нити попит населення. Проте уряд не обмежував експорту молочних продуктів, тоді як для інших категорій товарів запроваджено заборону на вивезення або залишено необхідність ліцензування [8].

Водночас, навіть в умовах воєнного протистояння, з боку ЄС залишився високий рівень довіри до продуктів з України. Підтвердженням цього є те, що під час війни ще три нові молокопереробні підприємства включені до переліку експортерів харчових продуктів до країн – членів ЄС [13]. Цей факт є підставою для припущення про те, що політико-економічна ситуація в Україні може сприяти розвитку експортних можливостей вітчизняних виробників молочної продукції, підвищенню обсягів експорту в країни ЄС, чим, безумовно, варто скористатися.

Не менш важливою є проблема логістичного забезпечення експорту, зважаючи на те, що окупанти блокують морські шляхи зовнішньої торгівлі України, якими молочна продукція постачалася до країн Євразійського економічного союзу (17.4 %), країн Азії (14.8 %) та Близького Сходу (10.9 %) [10]. Сьогодні мова може йти про побудову нових логістичних маршрутів через європейські порти, що неминуче призведе до збільшення собівартості молочної продукції. Відповідно, актуальним напрямом є розробка нової логістичної концепції доставляння товарів українських виробників до країн-імпортерів з урахуванням потреби в ефективному управлінні логістичними втратами виробників.

Суттєвим елементом забезпечення стабільного функціонування молокопереробної промисловості України є фінансове забезпечення. Нині держава вживає заходів для того, щоб молокопереробна галузь зберігала свої потужності, які мають сприяти розв'язанню завдання забезпечення продовольчої безпеки під час війни. Для цього вже зараз впроваджується механізм державних закупівель масла, сиру, молока тривалого зберігання, молочних консервів і сухого молока [12]. Цей механізм здатен у відносно короткостроковій перспективі підтримати виробників молочної продукції, але не може розв'язати всіх фінансових проблем галузі.

У складних умовах розбудови системи управління, збуту, виробництва на "воєнні рейки" українським виробникам складно обслуговувати та повертати раніше взяті кредити, а також брати нові. Саме тому сьогодні вкрай актуальною є розробка механізмів кредитування галузі, а також рефінансування раніше взятих кредитів.

Зазначені напрями розвитку молокопереробної галузі України, безумовно, не вичерпують усього спектра потрібних управлінських рішень, але вони є найактуальнішими для забезпечення ефективного функціонування галузі в умовах воєнного стану.

Висновки. Воєнна агресія і тимчасова окупація частини території України створили для розвитку вітчизняної молокопереробної промисловості низку проблем, які потребують свого розв'язання. Основними з них є розвиток сировинної бази; впровадження нових техно-

логій, які дадуть змогу в умовах воєнного стану не знижувати рівня ефективності виробництва; корекція маркетингової політики; підтримка експортного потенціалу галузі та її фінансово-кредитна підтримка.

Молокопереробна галузь здатна активно розвиватися, і ті умови, які склалися, зокрема, на зовнішніх рівнях, формують підстави для активного проникнення українських виробників на світовий ринок.

Також позитивним моментом розвитку галузі є те, що, попри суттєве скорочення сировинної та виробничої бази, галузь здатна розв'язувати завдання забезпечення України молочною продукцією.

Отже, навіть в умовах воєнного стану молокопереробна галузь України має суттєвий потенціал розвитку, спроможна забезпечувати продовольчу безпеку держави та потреби населення України.

Подальші дослідження будуть спрямовані на виявлення факторів, що сприяють розвитку молочної промисловості України та підвищенню її конкурентоспроможності в умовах воєнного часу і перебування української економіки.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борщевський В., Куропась І., Микита О. Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання. URL: <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojennyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorytety-zavdannya>
2. Леонов В. В., Сівоха І. М., Вавілова Н. В. Підходи до мобілізаційної підготовки промисловості держави в сучасних умовах: зб. наук. пр. Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2015. № 2. С. 60-65.
3. Скосирський О. О., Вдовін О. Г. Модернізація системи мобілізаційної підготовки держави: доцільність і необхідність: зб. наук. пр. Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2018. № 2(63). С. 27-31.
4. Дзеджула В. В., Єпіфанова І. Ю., Гладка Д. О. Ринок молочної галузі: стан та тенденції розвитку. *Економіка та суспільство*. 2018. № 18. С. 382-388.
5. Міняйло О., Міняйло В., Лінецька Я. Молокопродуктовий підкомплекс України: тенденції розвитку. *Міжнар. наук.-практ. журн. "Товари і ринки"*. 2018. № 4(28). С. 20-35. DOI: 10.31617/tr.knute.2018(28)02
6. Степанчук С. О., Єфісько Ю. Ю. Стан та перспективи розвитку молочної ринку України. *Економіка та держава*. 2017. № 5. С. 99-102.
7. Лінецька Я. Війна в Україні та світовий молочний ринок. URL: <https://avm-ua.org/uk/post/vijna-v-ukraini-ta-svitovij-molocnij-rynok>
8. Поточний стан молочної сектору: основні проблеми і кроки їх подолання. URL: <https://dpss.gov.ua/news/potochnij-stand-molocnogo-sektoru-osnovni-problemi-i-kroki-yih-podolannya>

9. Крупнейший производитель "молочки" в Украине не остановил ни одного завода. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/03/6/683409>
10. Як війна-2022 змінює ринок молока в Україні. URL: <https://zemliak.com/biznes/2590-yak-viyna-2022-zminuyue-rinok-moloka-v-ukrajini>
11. Офіційна сторінка компанії "Люстдорф". Розділ "Технології". URL: <https://www.loostdorf.com/about-company/technology>
12. Молокозаводи України пристосовують виробництво до умов воєнного часу. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/molokozavodi-ukraini-pristosovuut-virobnictvo-do-umov-voennogo-casu>
13. Украина не будет из-за войны ограничивать экспорт молочки – Минагрополитики. URL: <https://www.unian.net/economics/agro/ukraina-ne-budet-ogranichivat-eksport-molochnoy-produkcii-v-usloviyah-voennogo-polozheniya-novosti-11835594.html>

REFERENCES

1. Borshhevs'kyj, V., Kuropas', I., & Mykyta, O. *Ekonomika vijny ta povojennyj ekonomichnyj rozvytok Ukrainy: problemy, priorityty, zavdannja [Economics of war and post-war economic development of Ukraine: problems, priorities, tasks]*. <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojennyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorityty-zavdannja> [in Ukrainian].
2. Leonov, V. V., Sivoha, I. M., & Vavilova, N. V. (2015). Pidhody do mobilizacijnoi pidgotovky promyslovosti derzhavy v suchasnyh umovah [Approaches to the mobilization training of state industry in modern conditions]. *Zbirnyk naukovykh prac' Centru vojenno-strategichnyh doslidzhen' Nacional'nogo universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjahovs'kogo – Collection of scientific works of the Military and Strategic Research Centre of the Ivan Cherniakhovskiy National Defense University of Ukraine*, 2, 60-65 [in Ukrainian].
3. Skosyrs'kyj, O. O., & Vdovin, O. G. (2018). Modernizacija systemy mobilizacijnoi pidgotovky derzhavy: docil'nist' i neobhidnist' [Modernization of the system of mobilization training of the state: expediency and necessity]. *Zbirnyk naukovykh prac' Centru vojenno-strategichnyh doslidzhen' Nacional'nogo universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjahovs'kogo – Collection of scientific works of the Military and Strategic Research Centre of the Ivan Cherniakhovskiy National Defense University of Ukraine*, 2(63), 27-31 [in Ukrainian].
4. Dzhedzhula, V. V., Jepifanova, I. Ju., & Gladka, D. O. (2018). Rynok molochnoi galuzi: stan ta tendencii rozvytku [Dairy market: state and development trends]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, 18, 382-388 [in Ukrainian].
5. Minjajlo, O., Minjajlo, V., & Linec'ka, Ja. (2018). Molokoproduktovyj pidkompleks Ukrainy: tendencii rozvytku [Dairy subcomplex of Ukraine: development trends]. *Mizhnarodnyj naukovo-praktychnyj zhurnal "Tovary i rynky" – International Scientific and Practical Journal "Commodities and Markets"*, 4(28), 20-35. DOI: 10.31617/tr.knute.2018(28)02 [in Ukrainian].
6. Stepanchuk, S. O., & Jefis'ko, Ju. Ju. (2017). Stan ta perspektyvy rozvytku molochnoho rynku Ukrainy [Status and prospects of development of the dairy market of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 5, 99-102 [in Ukrainian].
7. Linec'ka, Ja. *Vijna v Ukraini ta svitovij molochnyj rynek [The war in Ukraine and the world dairy market]*. <https://avm-ua.org/uk/post/vijna-v-ukraini-ta-svitovij-molochnij-rynek> [in Ukrainian].
8. *Potochnyj stan molochnoho sektoru: osnovni problemy i kroky i'h podolannja [The current state of the dairy sector: the main problems and steps to overcome them]*. <https://dpss.gov.ua/news/potochnij-stan-molochnoho-sektoru-osnovni-problemi-i-kroki-yih-podolannja> [in Ukrainian].

9. *Krupnejshij proizvoditel' "molochniki" v Ukraine ne ostanovil ni odnogo zavoda [The largest producer of "milk" in Ukraine did not stop a single plant].* <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2022/03/6/683409> [in Russian].
10. *Jak vijna-2022 zminjuje rynek moloka v Ukraїni [How the 2022 war changes the milk market in Ukraine].* <https://zemliak.com/biznes/2590-yak-vijna-2022-zminyuyerinek-moloka-v-ukrajini> [in Ukrainian].
11. *Oficijna storinka kompanii' "Ljustdorf". Rozdil "Tehnologii'" ["Lustdorf" official website. "Technologies" Section].* <https://www.loostdorf.com/about-company/technology> [in English].
12. *Molokozavody Ukraїny prystosovujut' vyrobnytvo do umov vojnogo chasu [Dairies of Ukraine adapt production to wartime conditions].* <https://agravery.com/uk/posts/show/molokozavody-ukraini-pristosovuut-virobnictvo-do-umov-voennogo-casu> [in Ukrainian].
13. *Ukraina ne budet iz-za vojny ogranichivat' jeksport molochniki – Minagropolitiki [Ukraine will not limit milk exports due to war – Ministry of Agrarian Policy].* <https://www.unian.net/economics/agro/ukraina-ne-budet-ogranichivat-eksport-molochnoy-produkcii-v-usloviyah-voennogo-polozheniya-novosti-11835594.html> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 13.03.2022.

Прийнято до друку 26.04.2022.

Публікація онлайн 24.06.2022.